

III. BÉLA FEGYVERZETE ÉS AZ ÁRPÁD-HÁZI KIRÁLYOK JELVÉNYEI.

III. Béla király sírjában a fegyverneműek közül egy kétélű rövid *kardot* és egy pár *sarkantyút* találtak, mindegyiket ezüstből. A *buzogányforma jogarról* bajos eldönteni, hogy még a fegyverneműek közé számítható-e, vagy pedig egészen a nyugoti szabású fejedelmi jelvények közé tartozik.

Fegyvernek inkább csak valami elmosódott hagyomány alapján tarthatjuk. Ha csupán alakját vesszük figyelembe, alig különbözik azoktól a királyi jogaroktól, minőkkel a nyugot-európai pecséteken látjuk ábrázolva az uralkodókat. Ezek pedig már egyáltalában nem mondhatók fegyvernek, holott a törökség egyik e fajta fejedelmi jelvénye, a buzogány, a legdíszesebb előállításában is mindig egyúttal fegyver is. Megtaláljuk azonban ezt a buzogányszerű jelleget a magyar királyi jelvények egyik legrégebbi darabján, a kristálygömbös kormánypálczán. A rajta levő oroszlán, melyet az újabb kutatások után egyenesen az Árpád-ház címerének, vagy inkább ősi törzsi jelvényének tekinthetünk, akár a byzanci, akár pedig a még korábbi irán (Szasszanida—Szamanida) ábrázolási módnak felel is meg, mindenesetre olyan régiségre mutat, mely arra vall, hogy ezen kincs eredete jóval megelőzi a magyar uralkodók nyugoti stílusú királyi jelvényeinek korát. Olyan időből való, midőn a magyarságnak még élénk emlékezetében voltak azok a keleti hagyományok, melyek a fejedelmi hatalom birtoklását bizonyos szertartásos fegyverekkel hozták kapcsolatba. Ilyen a törököknél az Ejub kardjával való felövezés s ilyen a buzogány, melyet a szultánok tudvalevőleg a hatalom elismerése jeléül szoktak küldeni az erdélyi és más fejedelmeknek.

A fejedelmi buzogány viselése tehát olyan hagyományos szokás, mely a közép-ázsiai és a vele egybefüggő kelet-európai turánságnál mindenesetre megvolt már a honfoglalás előtt. A kristálygömbös ősi buzogány az Árpád-ház családi kincsei közt tovább is megmaradt, mint szertartásos királyi pálca, de a személyes használatra szánt jogarok, minő a III. Béláé is, egészen nyugoti mintára készültek s ezekben már semmi sincs a fegyverből. Rendes formájuk a lilium-alakúra stilizált keresztszerű végződő fej, illet találunk már II. Géza és III. István pecsétjein is; ettől a szokott tipustól abban különbözik III. Béla jogara, hogy kettős gömbfejben végződik, a mi tehát némileg emlékeztetne még a régi buzogányra, ha a fej tömör és valódi gömb volna, de az a négy összehajtott keskeny lemez, mely egy, a nyélbe csappal erősített középső pálczatag körül sorakozik s a pálczatagot és a nyelet elválasztó korongból nő ki, az egésznek virágforma s merőben ornamentális jelleget kölcsönöz, mely arra már éppenséggel nem alkalmas, hogy mint fegyverrel, sujtani lehetne vele.

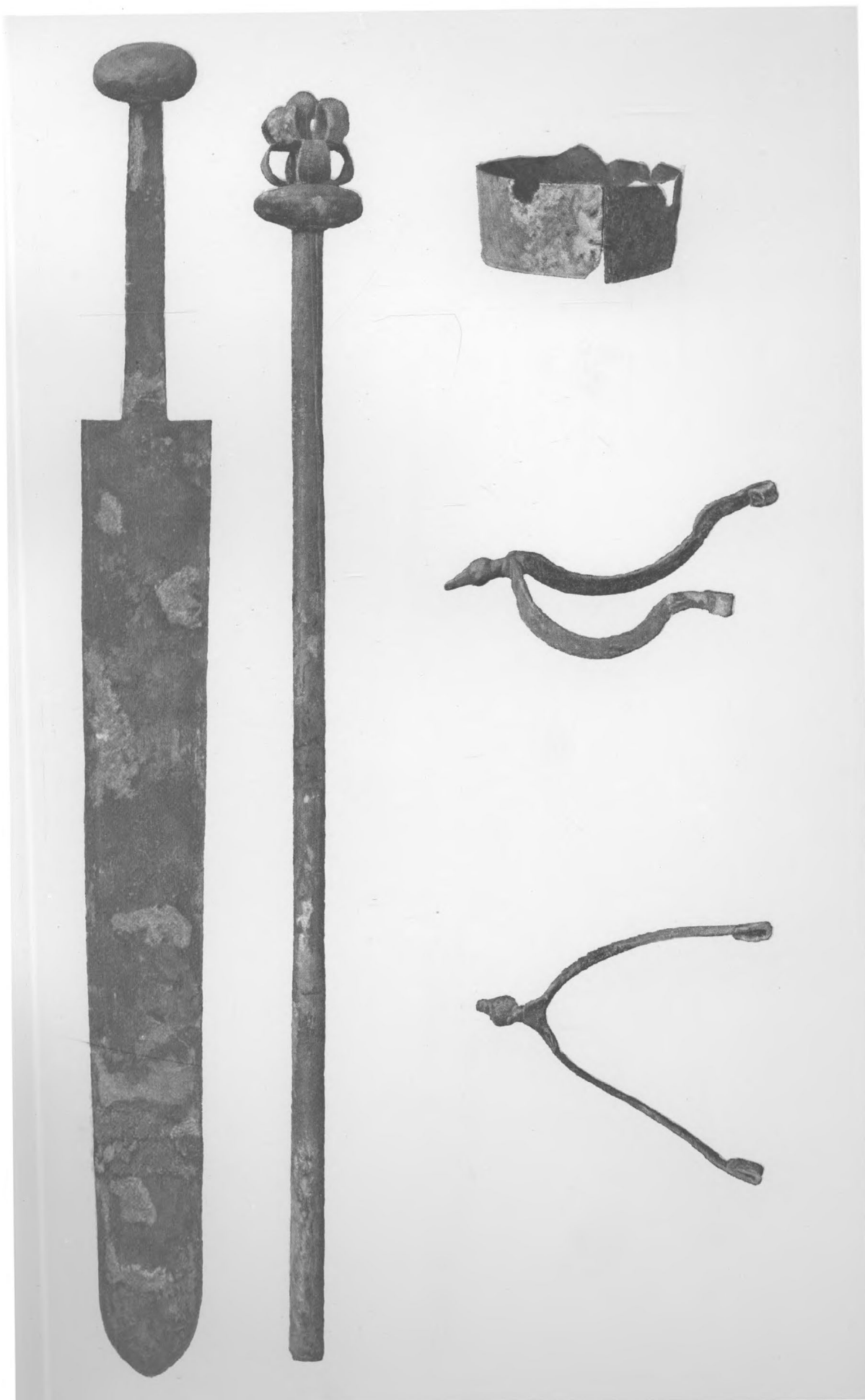
Míg a buzogány a turán népeknél, a *lándsa* a germánoknál volt szertartásos fegyvere a fejedelmi hatalomnak. Szent István, ki a német császárság szertartásait honosította meg a magyar udvarban, a németektől a lándsát is átvette, mint fejedelmi jelvényt s pl. a koronázási paláston, melyet tudvalevőleg Gizella királyné készített, lándsával van ábrázolva, a mit azután legközelebbi utódainál is megtalálunk. Midőn III. Henrik császár a magyar királyi jelvényeket, melyek a ménfői csatában, Aba legyőzése alkalmával estek birtokába, megküldte a pápának, az őt támogató IX. Benedeknek, az altaichi évkönyvek s mások, köztük három évtizeddel később VII. Gergely pápa, Aba aranyos lándsáját is említik; s hogy ezt nem személyes fegyvernek, hanem királyi jelvénynek tekintették, kitűnik abból, hogy 1045 pünkösd vasárnapján Székesfejervárott, Péter meghódolásakor, ismét szó van a királyi lándsáról, melyet Péter a német hűbértség elismerése jeléül III. Henriknek adott át, a ki azonban visszaadta annak jeléül, hogy az országot visszaajándékozta Péternek, de már csak a császár beleegyezésével gyakorolhatja a hatalmat. VII. Gergely pápa is egész világosan azt mondja Géza hercegnek írt levelében, hogy mikor Henrik Abát legyőzte és Magyarországot elfoglalta, «Szent Péter sírjához küldötte az ország királyi jelvényeit, a koronát és a lándsát».¹ A nemzeti visszahatás idejében megszűnt a lándsának ez a jelentősége; a királyi jelvények közt többé nem szerepel, ha talán vissza is került a koronával, mely utóbbiban elejétől kezdve az ország függetlenségének symbolumát látták s azért ennek visszaszerzése vagy legalább is pótlása XI. századbeli királyaink egyik legfőbb feladata volt. Így már I. Endre gondoskodott új koronáról, melyet Byzanczból kért és kapott Konstantinus Monomachus császártól; midőn pedig elveszett vagy szándékosan a földbe rejtették a mai Nyitra-Ivánka határában, honnan csak nyolcz század mulva került napvilágra,² I. Géza egy harmadik koronát szerzett, megint csak Byzanczból, Dukas Mihály császártól. A mikor aztán a Szilveszter pápától kapott Sz. István-féle korona is haza-került, valószínűleg már Sz. László alatt, a VII. Gergely pápa és IV. Henrik császár közti viszálykodások idejében, ezt és a Dukas koronáját egyesítették.³

A korona azonban keleten és nyugoton egyformán királyi jelvény volt; érthető, ha királyaink Péter merényletét nem hagyták annyiban. A királyi lándsának nem volt gyökere a magyarság hagyományos szokásaiban, azzal tehát nem sokat törődtek. A III. Béla sírjában lelt királyi jelvények közt sem fordul elő; a jogarrá változott buzogány pótolta.

¹ VII. Gergely pápa 1074-ben ezeket írja I. Gézának (*Fejér*: Codex Dipl. I. 421.): «Praeterea Henricus piae memoriae Imperator, ad honorem S. Petri Regnum illud expugnans, victo rege et facta victoria, ad corpus beati Petri lanceam coronamque transmisit; et pro gloria triumphis sui, illuc Regni direxit insignia, quo principatum dignitatis eius attingere cognouit.» — *Sigeberti Gemblacensis Chronographia*. Ad a. 1043: «Henricus imperator iterum ungariam ingressus, cum paucis Obbonem regem de bello fugavit, et lanceam, insigne regis, recepit.» (*Pertz*: Monum. Germaniae. Scriptores. VI. 358.) — *Annales Altahenses Maiores*. Ad a. 1044: «Lancea regis (Obonis) deaurata capitur» s alább ad a. 1045: «In ipsa sancta solennitate Petrus rex regnum Ungariae cum lancea deaurata tradidit caesari domino suo coram omni populo suo et nostro.» (*Pertz*: Monum. Germ. Script. XX. köt. 800., 802. l.) Az utóbbi sorokat átvette a Márk-féle krónika is, hogy t. i. Péter Magyarország birodalmát az aranyos lándsával együtt átadta a pápának. V. ö. még *Pauler Gy.*: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. I. k. 116., 172., 542. l.

² Ennek az 1860- és 1861-ben Nyitra-Ivánkán, szántás közben lelt byzanci koronának, mely Konstantinus Monomachus császár (1042–54) és Zoe (1028–52), meg Theodora (1042–56) császárnők zománczos képével van ellátva, csakis ilyenforma eredetet tulajdoníthatunk, különben megmagyarázhatlan volna, hogy került Nyitra-Ivánkára a szántóföldbe. V. ö. *Érdy J.*: Byzanti zománczok a XI. századból. *Archaeol. Közl.* 1861. II. k. 65–79. De Linas után *Pauler Gy.* is úgy sejt, hogy Salamon megkoronáztatásánál szerepelt e korona. A Magyar Nemz. tört. I. k. 551. l.

³ A korona felső része határozottan más munka, mint a Dukas Mihály és «Geóbitz, Turkia kral»-ja nevével ellátott alsó rész, melynél jó fél- vagy közel egy századdal korábbi s nem byzanci, hanem olasz munka. Nincs tehát semmi ok arra, hogy kétségbe vonjuk azt a nagyon régi hagyományt, mely Sz. István koronájának állítja. Csakis ezt volt érdemes egyesíteni a Dukas-féle koronával, miután a pápa — bizonyára a császár ellen nyújtott támogatás viszonzásaként — visszaküldte.

III. BÉLA KIRÁLY KARDJA, JOGARA, KARPERECZE,
SARKANTYÚI.

E helyett ott találjuk a *sarkantyút*, habár ez szorosan véve nem tartozott a királyi hatalom jelvényei közé. Nem is mint ilyen, hanem a lovagság jelvényekép jön számításba.

A honfoglaló magyarságnál az eddig ismert összes leletek és a hasonló szokású keleti turán népek tanúsága szerint nem volt használatban a sarkantyú. Itt, Közép-Európában, a kelto-germán területen, a Krisztus születését közvetlenül megelőző egy-két század alatt, a La Tène-korszak idejében fejlődött ki s a népvándorlás korában mindenfelé ott fordul az elő, hol germán törzsek tanyáztak. De nem lephet meg, ha egy olyan kiváló lovas nép, minő a magyar volt, gyorsan megkedvelte a sarkantyút s annyira magáévá tette, hogy míg más esetekben a megismert és használatba vett új tárggyal együtt a nevet is át szokta venni, a «ló-serkentőnek» — ezt jelenti a sarkantyú — kivételesen maga adott nevet. Már a XI. században el volt terjedve nálunk, még inkább az Árpád-kor későbbi szakában, mely időből oly nagy számmal maradtak fenn hazánkban sarkantyúk, hogy míg pl. Németországban, hol a sarkantyúviselés csakis a nemességnek volt a kiváltsága,¹ a legnagyobb gyűjteményekben is meglehetősen hézagos a XI—XIII. századbeli sarkantyú-sorozat, nálunk akármelyik vidéki múzeum is kevés utánjárással összeállíthat ezekkel vete- kedő Árpád-kori gyűjteményt.

Az a sarkantyúpár, melyet III. Béla sírjában találtak, ezüstből készült; a német császári sarkantyú, melyet a múlt század végéig Nürnbergben őriztek, akkor pedig eltűnt s később a Louvrebe került, aranyozott ezüst volt; rendesen azonban a díszesebb sarkantyúkat is ebben az időben aranyozott bronzból, aranyozott vagy ezüst-berakásos vasból készítették. A középkor «arany-sarkantyú»-ja, melyet lovaggá-ütés alkal- mával az új loagnak felkötöttek, nem volt arany, hanem csak aranyozott bronz vagy vas,

minő a Magyar Nemzeti Múzeumban is van egy pár, így pl. Hainburgból; még a fejedelmi sarkantyúk anyaga sem volt egyéb ezüsthöz, mint a felhozott példák mutatják, bár az ezüst-sarkantyú viseléséhez már a paizstartónak is joga volt;² de valószínű, hogy az utóbbiak megelégedtek az ezüstözött vassal is, minő szintén van a Magyar Nemzeti Múzeum bir- tokában.

III. Béla sarkantyúja (IX. tábla) a XII. századbeli típusok egyik gyakran ismétlődő idomát tünteti föl. A rövid rúd gombbal van ellátva és kis tuskében végződik, a sarokvas szárai hajlítva vannak, a tojásdadalakú hosszúkas szíjlyuk a sarokvas visszahajtott két végéből van előállítva. Valószínű, hogy egyenesen a temetés alkalmára készült; erre vall nemcsak anyaga, az ezüst, mely összetételére nézve, az ezüst rozsdája után ítélve, miben sem különbözhetik a sírban lelt kard, jogar, karperecz és koronák ezüstjétől; de erre vall egyszerű for- mája is, mely nélkülözi a kidolgozásnak azt a díszesebb módját, a mit megtalálunk pl. egy Erdélyben, Sajó-Szentpéteren lelt s jelenleg a kolozsvári Erdélyi Múzeum birtokában levő hasonló korbelt bronz-sarkantyún, pedig ez már aligha volt királyi sarkantyú.³

Mindezeknél — szertartásos jellegét tekintve — sokkal fontosabb a *királyi kard*, mely a vezéri hatalomnak, a legfőbb haduraságnak a jelvénye, s aligha nem a legmesszebb eső őskorig nyulnak vissza annak a szertartásos hagyománynak a gyökerei, hogy a megkoro- názott király Sz. István kardjával a világ négy tája felé suhint. Említettük már, hogy az Ejjub kardjával való felövezés a török szultánok fel- avatásánál is egyik leglényegesebb szertartás; a magyar szokásnak tehát ez az egyik keleti analogiája. De van még egy további analogia is, mely a négy világtájjal függ össze s a magyar szertartás eredetét összeköttetésbe hozza a

¹ Boenheim W. Handbuch der Waffenkunde. 224. l. Demmin Aug. Die Kriegswaffen. Vierte Auflage. 1893. Lipcse, 619. l.

² Demmin id. m. 619. l.

III. Béla magyar király emlékezete.

166. ábra.
Szent István
kardja
Prágában.

³ Archaeol. Közl. XIII. k. 2. füz. 64. l. Bock (Die Kleinodien sat. Anhang. 28.) csupán a jogart tartja olyannak, mely a temetésre készült, ellenben a sarkantyút és kardot III. Béla személyes fegyverzetéhez számítja.

VI—VIII. századbeli altaji turk khagánok címével, kik a négy világtáj urának nevezték magukat, a mi ismét az ősi szumer és babyloni királyok címének felel meg.¹

A kétélű rövid kardocska tehát, melyet III. Béla sírjában leltek, (IX. tábla) már csak rövidségénél fogva is egyenesen királyi jelvény volt. Erre a célra, a temetés alkalmából, nem pedig harci használatra, mint ezt BOCK csodálatraméltó tévedésből állítja, készült. Alakja különben, kivéve, hogy a szokottnál jóval rövidebb (hossza 38·6 cm., a markolattal együtt 51·1 cm.), teljesen megfelel a XII. századbeli nyugoti szabású kardok típusának. Egyenes markolata laposra nyomott 4·2 cm. átmérőjű gömbfejjel van ellátva; ma már nem létező keresztvasa, a régibb ábrák szerint, egyenes volt s a kétélű penge a tövétől lefelé csekély mértékben keskenyedve (tövénél 5·3 cm. széles), ékalakúra vágott kis hegyben végződik.

A szertartásos királyi kard, melylyel királyainkat a koronázáskor ünnepélyesen felöveztek, *Szent István* kardja volt. A felövezés középkori módjáról némi képet alkothatunk magunknak a Képes Krónika néhány miniaturejéből. I. Endre megkoronáztatásának képén (az eredeti codex 30-ik levelének hátsó lapján) három püspököt látunk, kettő a koronát teszi Endre fejére, a harmadik pedig előtte térdelve átadja a kardot. A 34-ik levélen ugyanazon miniature tünteti föl Salamon és I. Béla megkoronáztatását, de míg Salamonnál hiányzik a kard, Bélának egyik világi úr adja a kezébe. Úgy látszik, a gyermeket, mint a ki még alkalmatlan volt a vezérségre, nem öveztek föl a karddal. Szent László, a 46-ik levél *b* oldalán levő miniature szerint, már a kezében fogja a kardot, mialatt két püspök a fejére teszi a két angyal által tartott koronát. Az 51-ik levélen Kálmán s az 54-iken II. István megkoronáztatásánál megint nincs kard, de itt újra azzal a felfogással számolhatunk, hogy egyik sem volt alkalmas a vezérségre, emez zsenge koránál, Kálmán pedig puposságánál fogva, a mely miatt Sz. László papnak szánta s helyette Álmost akarta királynak tenni. Az 59-ik levél, melynek képe II. Géza megkoronáztatását ábrázolja, ismét egy újabb mozzanatra hívja fel a figyelmet; a koronát szokott mód szerint két püspök teszi a fejére, a kardot azonban egy hercegi süveges gyermek, tehát Géza király valamelyik öcscse, nyilván László boszniai herceg nyújtja át neki, a ki egyúttal egy fölnyergelt fehér lovat tart kantáránál fogva. A 61-ik lapon van III. István megkoronáztatása; itt a kardot egy kun süveges főúr adja át. A csecsemő III. Lászlónál megint nincs kard, de hiányzik az ugyan ezen (62-ik) levélen levő s II. Endre megkoronáztatását ábrázoló miniature-ön is; Endre azonban előzőleg Dalmácia hercege volt s a herczegséggel vagy vezérséggel már különben is kard járt,² úgy látszik tehát, azért maradt el a karddal való felövezés feltüntetése a koronázási jelenet képeről.

¹ Az altaji turk khagánok címét *Theophylaktus Simokatta* említi (Hist. Lib. VII. cap. 7.) a Maurikius császárnak küldött levelet idézve, mely így kezdődött: «A rómaiak császárnak a nagy khagán, a hét nemzet fejedelme s a hét világtáj ura» (κύριος κλημάτων τε οἰκουμένης ἑπτα), világos azonban, hogy a «hét világtáj» a «négy» helyett tollhiba. A négy világtáj (tört. bulun, Radloff fordítása szerint: vier Winkel) többször előjön Kül-Tegin khagán († 731) sírfömliratában, pl. «a négy szöglet fölkel s ellenségeskedett, Bumyn khán egy sereggel kivonulva leverte a népet a négy szögletben (a négy világtájon) s helyreállította a békét»; egy más helyen ilyen módon van kifejezve a négy világtáj: «előlről (vagyis keletre) a Sandung síkságig nyomultam, a Taluion azonban nem mentem keresztül, jobbra (délre) Tokusz-Arszinig nyomultam, de nem mentem át a tibetiekig, hátrafelé (nyugotra) a Jäncsii folyón át a Vaskapuig székelek, balra (északra) a Järing-jarku országig nyomultam». A négy világtáj szerepe tehát csak olyan hagyományos emlékezet az altaji turkoknál, mint Árpád turkjainál. (V. ö. W. Radloff: Die Altürkischen Inschriften der Mongolei. I. Lief. Sz.-Pétervár, 1894. 4., 32., 44., 74. l.) A szumer-babyloni királyok közül Agu-Kakrimi (Kr. e. 1700 körül) így sorolja el címeit: «A kassziták és akkadok királya, Babylonia nagy országának királya, . . . király, ki a négy világtájon uralkodik». A körülbelül kétezer évvel előbb élt Naram-szin pedig «a négy világtáj királyának, Apirák és Magan meghódítójának» címezte magát.

² A Márk-féle Krónikába van egy, hihetőleg a XII. század dereka táján szerkesztett krónikarész beolvasztva, mely az I. Endrétől II. Géza uralkodásáig terjedő történetet adja elő. Ebben van elbeszélve az a híres várkonyi jelenet, midőn I. Béla a kard és korona közt választ, mely híven feltünteteti a koronához és fejedelmi kardhoz fűződött régi felfogást: «Si vis regnum: — így szólítja meg Endre Bélát — accipe coronam; si ducatum: accipe gladium».

IV. Béla megkoronáztatásánál (a 63-ik levélen) ismétlődik az a mozzanat, hogy ha a királyi hercegek már apjuktól kaptak valamely herczegséget, a magyar királyi hatalomtól való függésnek olyan módon adtak kifejezést, hogy bátyjok királylyá való felavatása alkalmával ők (IV. Bélának Kálmán tótországi herczeg) nyújtották át a kardot.¹ A 64-ik levélen levő miniature is érdekes a kard jelentőségének megvilágítása szempontjából; V. Istvánnak, ki már apja életében megkoronázttatott, maga IV. Béla teszi a koronát a fejére, a kardot azonban nem adja át neki.

A koronázási kardot Szent István kardjának mondja a hagyományos elnevezés, a mostani azonban nem régebbi a XVI. század első felénél. Az Anjou- és Hunyadi-, meg Jagelló-kori koronázási kardot nem ismerjük; az Árpád-kori pedig minden valószínűség szerint az volt, melyet ma a prágai Szent Vid székesegyház kincsei közt őriznek.

Ezt a kardot szintén Sz. István kardjának nevezik, így ismeretes már 1368-tól fogva s a félezredévesnél régebbi hagyományt a kard jellege is annyiban támogatja, mert kora csakugyan megfelel annak az időszaknak, a mikor Sz. István trónra lépett s ha első királyunk térítői buzgal-mában — mellőzve a pogányságra emlékeztető régebbi szertartásos jelvényeket — megkoronázttatása alkalmával olyanokkal helyettesítette, melyek a német császári udvar szokásaival egyeztek meg, a régi vezéri kardot, melynek talán szintén van valami nyoma,² szükségkép fölcserélte egy másikkal, olyannal, a minőnek a vele rokonságban levő német udvar útján jutott a birtokába. A prágai kard jellege pedig tényleg német eredetre vall; INGWALD UNDSET norvég régész a hasonló típusú turóczmegyei IX—X. századbéli s jelenleg B. RÉVAY FERENCZ ajándékából a Magyar Nemzeti Múzeum birtokában levő kardról értekezve, készítési helyének a keleti frankok közép- és alsó-rajnamelléki telepeit mondja.³

A német császári klenodiumok monografusa, BOCK FERENCZ, ki nagy művében egyéb koroná-zási jelvényekre is kiterjeszkedett, a prágai Sz. István-kardot sem hagyta figyelmen kívül, melyről a következőket mondja:⁴

A középkori művészet tanulmányozása céljából kétségkívül nagyjelentőségű az a kiváló fegyver, melyet «Sz. István kardja» elnevezés alatt a prágai Sz. Vid ereklyéi között őriznek. A (jelen műben 166.) sz. alatti ábrán a kard egész hosszában látható. A négyélű pengén (BOCK hibásan mondja négyélűnek) fönt a keresztvas alatt még néhány, a rozsdától és az idők viszontagságaitól fölismerhetetlenül elmosódott latin nagy betű vehető ki, melyek elolvasása alig lehetséges. Kiváló érdekessége van az elefántcsontból metszett széles gombnak, mely a markolat alján a keresztvasat vagy markolatellenzőt helyettesíti. Az ide mellékelt ábrán természetes nagyságban (jelen műben X—XI. táblán⁵ mindkét feléről) látható a kard

¹ A Márk-féle Krónika írja, hogy IV. Béla megkoronázttatásakor a «királyi kardot» (ensem regalem) az oldala mellett öcsce, Kálmán herczeg tartotta, lovát pedig Dániel, a ruthének herczegje vezette előtte.

² Nyilván az «Attila hun király kardja» volt, melyről aschaffenburgi Lambert tesz említést s a melyet 1063-ban Salamon király anyja a bajor herczegnek, Northeimi Ottónak ajándékozott, a miért Salamont a magyar trón megszerzésében támogatta. (V. ö. *Pauler Gyula*: A magyar nemzet tört. I. 146., 555. l.) Hogy ez az Atillá-nak tulajdonított kard a régebben «gladius huniscus»-nak (hun kardnak) nevezett szablyafélék közé tartozott: azt majdnem egész bizonyos dolognak tarthatjuk. Feltűnő már most, hogy a római-német császári kincsek közt volt egy szablya is, melyet egy kései hagyomány szerint Harun al-Rasid khalifa küldött volna ajándékba Nagy Károlynak; a kard arabeszk keleti díszítése azonban későbbi időre vall, de különben is Harun al-Rasid korában a szablya még nem volt elterjedve az araboknál, a hagyomány valóságában tehát joggal kételkedhetünk. Ellenben nagyon is figyelemre méltó körülmény az, hogy ezen szablya idoma teljesen egyezik a honfoglaláskori magyar leletek szablyaival, a legközelebbi föltevés tehát az, hogy esetleg tőlünk került a németekhez; zsákmányként-e vagy mint ajándék: e tekintetben Aschaffenburgi Lambert szavainak különös jelentőséget tulajdoníthatunk.

³ Archaeol. Ért. 1890. X. 164. l.

⁴ Die Kleinodien des Heil. Römischen Reiches. Bécs, 1864. Anhang. 25. s. köv. l.

⁵ Ábránk önálló fölvételek, melyek fényképeit Eckert Henrik Prágában és clichéit Angerer és Göschl Bécsben készítették.

markolata a penge egy részével együtt, mely az előbbi ábránál szembetűnőbben tünteti föl a groteszk állatalakokkal (lásd alább NEUWIRTH megjegyzéseit) átszőtt nevezetes fonadékos diszítést, a minők a X—XI. századbeli angol-szász tárgyakon szoktak előfordulni. Az ilyen egymás mellé sorakozó gyöngyszemekkel vagy szívalakokkal kitöltött szalagczirádák, összekötve az állatvilág előállításával, szembetűnően emlékeztetnek a III. Ottó és II. Henrik korabeli initialék és miniature-ök hasonló diszítési módjára. A markolatfej elefántcsontgombján is, bár elkopva, kora román lombékítmény ismerhető fel, mely a XI. század kezdetét jellemzi. Vegyük ehhez a penge szélesebb felső részén levő latin írásjegyek csaknem klasszikus idomát s hasonlítsuk vele össze a nagyobb elefántcsontgomb jellemző alakját: kénytelenek leszünk olyan eredményre jutni, hogy ezek a metszett czirádák bizonyítékul szolgálnak a kard eredete felől már említett tiszteletreméltó hagyomány valódisága mellett. De már azt a kérdést többszörös utánjárás daczára sem tudjuk megoldani, hogy milyen alkalommal és ki által jutott Sz. István kardja a prágai Sz. Vid ereklyegyűjteményébe? Ma már az is nehezen mutatható ki, hogy a korábbi magyar koronázások alkalmával használatban volt-e ezen kard vagy sem? Egy dolog mindamellett egész biztossággal megállapítható, az t. i., hogy kardunk egész 1354-ig még nem található fel a Sz. Vid kincsei között, mert különben meg volna említve abban a kimerítő és előtünk írásban fekvő leltárban, melyet az első prágai érsek, pardubitzai Arnost (1344—64) alatt Zavissius kanonok készített. A hogy világosan megemlíti Sz. István ezen kardját, még pedig a «*rubrica armorum*» alatt, a következő szavakkal: «*Item gladius St. Stephani regis Ungariae cum manubrio eburneo*» — a prágai székesegyház kincseinek az a későbbi leltára, melyet 1387-ban Bohuslaus dékán alatt Smilo sekrestyés állított össze, a miből joggal következtethetjük, hogy a kard 1353 és 1387 között (helyesebben: 1354—68 között) valószínűleg ajándék útján kebeleztetett a Sz. Vid kincsei közé. Tudvalevőleg IV. Károly buzgólkodott különösen abban, hogy kedvelt egyháza, a Sz. Vid kincseit ritka és értékes ereklyékkel gazdagítsa. Nagyon közel esik már most az a föltevés, hogy a nagy és szent király és törvényhozó kardja IV. Károly birtokába jutván, talán uralkodásának utolsó éveiben, azt a Sz. Vid kincstárának engedte át. Reméljük, hogy Sz. Vid tartalmas levéltárában akadnak még olyan adatok, melyek felvilágosítást adnak arról, mikor és mily körülmények között jutott Sz. István kardja a prágai dóm kincstárába.

NEUWIRTH JÓZSEF, prágai német egyetemi tanár összehasonlítván Bock ezen leírását a karddal, a következő megjegyzéseket és helyreigazításokat bocsátotta a jelen munka szerkesztőjének rendelkezésére.

A kardpenge nem négyélű, mint BOCK állítja, hanem kétélű. Ez különben a rajzon is látható; Bockot a penge közepén végig húzódó széles völgyeletű vércsatorna ejtette tévedésbe.

A vércsatorna felső részében, a penge töve felé láthatók a latin betűjegyek nyomai, melyeknek idoma azonban nem vehető ki annyira, hogy Bock-kal «klasszikus»-nak lehetne mondani. NEUWIRTH azt írja, hogy mint Bocknak, úgy neki sem sikerült a rozsdával erősen bevont jegyek maradványait kibetűzni s csupán gyanításképen jegyzi meg, hogy egyik oldalon talán KEKIV vagy KERIV betűk vannak, melyek egy-egy pillanatra olyan benyomást tesznek, mintha egy pár más betűnyommal együtt TIBERIUS nevet adnának. INGWALD UNDET a már említett turóczmegyei kardnál¹ megjegyzzi, hogy a hasonló típusú IX—X. századbeli norvég kardokon többször előfordul a készítőjük, ULFBERN neve; ugyanilyen kardokat találunk a brit szigeteken és keleti Poroszországban is. Nem lehetetlen, hogy Sz. István kardján ugyanezen név volt, sőt a NEUWIRTH által TIBKERV-nek sejtett jegyek bizonyos fokú valószínűséget nyújtanak e föltevéshez. A név utórésze, a BERN vagy BERIN, minden nehézség nélkül azonosítható a többé-kevésbbé kivehető KERIV betűjegyekkel, míg a penge-tő és ezen jegyek közt elég hely van arra, hogy ott az VLF jegyek is elérjenek, ezekből azonban csak az F-nek megfelelő jegy nyomai látszanak.

¹ Archaeol. Ért. 1890. X. 164.

A penge másik oldalán levő betétes jegyek közt NEUWIRTH szerint γ jegy csaknem olyan, mintha a Krisztus-monogrammot jelezné; előtte n vagy u forma betű nyomai látszanak, a mi talán az $[h]$ u maradványa, ezenkívül az γ után még szintén vehetők ki valamely elrozsdásodott betűmaradványok, melyek $\text{ih}\varsigma$ = Jesus nevének betűivel látszanak megegyezni. «Biztosabbat — mondja NEUWIRTH — nem lehetett megállapítani.»

A BOCK által említett groteszk állatalakokra, melyek a keresztvasat helyettesítő elefántcsontgombon volnának, azt jegyzi meg NEUWIRTH, hogy minden egyes sajátság legfigyelmesebb átvizsgálása után sem sikerült neki illet fölfedezni. Az egész diszítmény összefonódó szalagokból áll, melyek soha nem közelednek valamely határozottabb állatalakhoz. Az elefántcsont kerülete különben nagyon meg van kopva s ezáltal a diszítvány körvonalai is erősen elmosódtak, sőt itt-ott egészen eltűntek.

A mi a kard Prágába való jutásának idejét illeti, NEUWIRTH szerint 1354 és 1368 augusztus 18 közé helyezendő. Ezen a napon vettek föl ugyanis Wrativogius dóm-dékán, Henrik, a dóm kincstartója és Ferencz, a Mindenszentekről nevezett templom dékánja a prágai várban, mint a Sz. Vid székes-káptalan meghatalmazottjai, egy kimerítő leltárt a dóm kincstáráról.¹ Ebben a «rubrica armorum» alatt van megemlítve:² «Gladius S. Stephani Regis Ungariae cum manubrio eburneo». Az 1387-iki leltár csupán ismétli ugyanazon szavakkal e följegyzést. Az 1354-iki leltár azonban a kardot nem említi.

NEUWIRTH tehát valószínűnek tartja, hogy azt csak ezután kapta IV. Károly császár Nagy Lajos királyunktól, a ki már 1353-ban Sz. István több más ereklyéjével ajándékozta meg őt, a melyek közt azonban a kard nincs megemlítve.³ Az ereklyék ösztönözhatték IV. Károlyt arra, hogy Sz. István kardját is megszerezze. Nekem azonban úgy tetszik, mintha a dolognak megfordítva kellett volna történni. Sz. István kardját sem Nagy Lajos, sem más magyar király nem ajándékozhatta el, mert ezt országos jelentőségű jelvénynek tekintette a nemzet. Csakis arra gondolhatunk, hogy nem a leg-egyenesebb úton jutott Prágába, a mire nézve könnyen megtaláljuk a történelmi előzményeket is s a prágai Sz. Vid egyháznak való ajándékozás már csak a végleges elintézési módja volt egy, a magyar és cseh királyi ház közt levő kényes természetű vitás dolognak, a mi nyolcz évtizeddel előbb történt eseményekből indult ki. Tudjuk ugyanis, hogy IV. Béla halálakor (1270) a leánya, Anna, Raszisztzláv macsoi herceg özvegye, a ki folytonos ellenségeskedésben élt öccsével, a most már egyedüli királynak maradt V. Istvánnal, a királyi ház kincseivel együtt vejéhez, II. Ottokár cseh királyhoz menekült. V. István visszakövetelte a kincseket, «melyeket a magyar királyok Attila óta gyűjtöttek», s a magyar koronát illetik, de Ottokár bármilyen nagyhangon erősítgette is, hogy nem szorult rájuk, ha kell, ad Istvánnak négyannyit, vissza nem adta, mert Anna ezeket a magáénak tartotta, melyeket — úgy állította — atyja jutalmul adott neki. Volt pedig a kincsek között két arany korona, királyi pálcza, királyi szék, kard, nyakláncz, arany-korsó, tányérok, több arany-ékszer.⁴

¹ Thomas Joannes Pessina de Czechorod: *Phosphorus septicornis, Stella alias matutina, Hoc est: Sanctae Metropolitanæ Divi Viti Ecclesiae Pragensis Majestas et Gloria*. Prag, 1673. 466–476.

² U. o. 473.

³ Th. J. Pessina de Czechorod id. m. 516. és 524. l. (A székesegyház ereklyéinek diariumában aug. 20. kelettel: «S. Stephani Regis Hung. pars insignis. Et Pectorale eiusdem sive Reliquarium, quod ille de collo pendulum gestare solebat, in quo recondita sunt: particula de Ligno Domini et digitus S. Stephani Proto M. (artiris). Carolus IV. illud obtinuit a Ludovico Rege Hung. an. 1353 ac pretiosissimis lapidibus exornatum toto vitae suae tempore portavit. Hodieque illud devotissime veneramur.» L. u. o. decz. 26-iki kelettel, mint Szt István első vértanu napján: «Item pars insignis de brachio: Articulus digiti dono datus Carolo a Rege Hungariae Ludovico I. an. 1353.»)

⁴ Az V. István és II. Ottokár közt kötött békeoklevél 1271. (Árp. Új Okl. III. 254.) így sorolja el a kincseket: «Renunciamus insuper juri et accioni nobis et nostris heredibus competentibus de insigniis Regalibus, corona videlicet, gladio, monili, sella, scutellis, et aliis clenodiis ac thesauro delatis per dominam Annam in

Az én felfogásom szerint Sz. István kardja csakis ekkor és ilyen módon kerülhetett a cseh királyi ház kincsei közé. Ha Venczel kerítette volna a hatalmába akkor, a mikor a fiával, ifjabb Venczel vagy László magyar királylyal együtt a koronát is magával vitte, valószínű, hogy úgy, mint a koronát, a kardot is visszaszerezte volna Ottó bajor herczeg, midőn egy párt őt magyar királynak ismerte el. IV. Károly anyja, Erzsébet, a kis unokája volt Annának, illetőleg unokája volt II. Ottokárnak s Anna leányának, Kunigundának. Szt István kardja tehát családi örökségkép szállhatott rá, a melynek jogalapját azonban a magyar királyi ház nem ismerhette el. Arra nem igen lehetett számítani, hogy nyolcz évtizedes birtoklás után visszaadjon ilyen becses ereklyét a cseh dinasztia a magyar királyi háznak, s viszont a magyar király is nehezen tűrhette, hogy egy magyar királyi jelvény a cseh királyság klenodiumai közé olvadjon be. A megoldás ilyen körülmények között csakis az lehetett, hogy a kard valamelyik egyház birtokába menjen át s a lovagias magyar király aztán arról is gondoskodott, hogy a kard mellé a szent királynak valamely pusztán vallásos jellegű ereklyéje is kerüljön, a minek talán olyan mellékcélja is volt, hogy ezzel a kard politikai jellege teljesen megszűnjék. Ilyen összefüggésben tekintve a dolgot s összevetve az egyes datumokat, hogy t. i. az 1354-iki levéltárban még nincs megemlítve a kard, de Nagy Lajos már 1353-ban elküldte IV. Károlynak Sz. István ereklyéit, föl kell tennünk, hogy csakhamar ezután, talán már 1354 folyamán, de mindenesetre a következő évben, Sz. Vid prágai egyháza megkapta a kardot.

Sz. István prágai kardja — kivéve, hogy az elefántcsont diszítményei megkoptak s a penge rozsdás — egészben véve ép, hüvelye azonban hiányzik. Megvan azonban, a mi a legnagyobb ritkaságok közé tartozik, a markolat borítéka.¹ Hogy eredeti s nem későbbi, mutatja az alján levő s a

167. ábra. Szent István király kardjának gombja felülről.

IX—X. századot jellemző fonadékos diszítés. A kard egész hossza 77 cm., ebből a gomb 4 cm., a markolat fogantyúja 75 cm., a keresztvasat helyettesítő elefántcsontgomb 35 cm., vagyis a markolat egészben véve 15 cm., a penge pedig 62 cm., szélessége a penge-tőnél 39 cm. A fölülről tekintett markolatfej gomba-alakú gombjának hosszátmérője 6.3 cm., (167. ábra) vagyis az arány a magasság és az átmérő közt 2 : 3. A markolatellenző (keresztvas) legnagyobb hossza 95 cm., vagyis a szélesség és hosszúság aránya 1 : 3. Ez mindenesetre arra vall, hogy a kard még a Karoling-kori tipushoz tartozik, ugyanerre mutat a markolatfejgomb lombozatos tagozása is. Viszont azonban a gombaidom már átmenetül szolgál a XI—XII. századbeli tipushoz. A markolatellenző elefántcsont-gomb összefonódott szalagdiszítményének korjellemző sajátosságát, mely visszamegy a IX. századig s benyúlt a XI. századba, Bock is eléggé kiemelte; az ilyen diszítványokkal összefűződött groteszk állatalakok azonban ezen a kardon a felismerhetlenségig el vannak stilizálva.

Regnum Boemorum.» — A *Continuatio Vindobonensis* (ad a. 1276.) ezeket írja: «Nihilominus tamen promittens rex Boemie memorato regi Ungariae omnes thesauros reddere, quos aliquando amita ipsius regis Ladislai Anna regina de Mazowe asportaverat eique tradiderat, videlicet duas coronas aureas et scepra regalia, ac precisiosissimam amphoram auream nobilissimis gemmis undique adornatam mire pulchritudinis, et alia quam plura clenodia aurea que a tempore regis Ungarie Attilae et ab aliis successoribus suis usque nunc in Ungaria fuerant conservata.» (Pertz: Mon. Ger. Scriptores. IX. 708.) V. ö. *Reimchronik*. Cap. 88. *Pauler Gy.*: A magyar nemz. tört. II. 358., 362., 364., 691. l.

¹ Dr. Frind Venczel a prágai székesegyház örkanonokja a szerkesztőhöz 1899. decz. 5-én írt levelében a következőket mondja: 1. die Metallumspinnung sitzt unmittelbar auf dem Griffholze. 2. die Umspinnung scheint die ursprüngliche zu sein. 3. die Umspinnung besteht aus einem zweifachen Draht, nämlich einem gezwisteten Schwarzdraht, den ich für Eisendraht halte und aus einem Golddraht. Nach einigen Lagen Schwarzdraht folgt eine einfache Lage Golddraht. Dass wir den letzteren Draht für Gold und nicht für Messing halten, hiezu bestimmt uns die energische Färbung.

A kard minden jellemző sajáttsága tehát arra vall, hogy a hagyományt igaznak tartjuk s a prágai székesegyház ezen nagybecsű ereklyéjét első szent királyunk kardjának tekintjük. Megkísérlettem a legvalószínűbb magyarázatát annak, mikép kerülhetett Prágába s azt hiszem, azt a föltevést, mintha Nagy Lajos ajándékozta volna IV. Károly császárnak, végkép el kell ejtenünk; csakis családi örökségképen szállhatott rá anyjáról, a Premisl-ház utolsó ivadékáról, Erzsébetről. Mint Szent István kardja, az egész Árpád-koron át — kivéve az utolsó királyokat — szerepelnie kellett a magyar királyok felavatásának szertartásánál s jelképekül szolgált arra, hogy a király a nemzet első vezére, legfőbb hadura. A királyi hatalomnak volt egyik jelvénye s azért tettek a meghalt király sírjába kardot is, de nem az életében használt fegyverei közül, hanem, mint III. Bélánál, külön királyi jelvényeket készítettek a temetés alkalmára s azokat temették el vele. Mert az bizonyos, hogy III. Béla ezüst kardikója csakis jelvény lehetett, nem pedig fegyver. A míg Béla élt, az a jelvény Sz. István kardja volt; sírjába azonban nem tették az eredetit, másolattal pótolták. Nem idombeli másolatot értett ez alatt a középkori ember s azért meddő fáradozás volna, ha Sz. István kardja és a III. Béla sírjában lelt kardikó között alaki hasonlóságot keresnénk. A középkori felfogás meglegedett annyival, ha Sz. István kardjából annak királyi jelvényi jelentőségét tudta valami módon a másolatban kifejezésre juttatni s ezt azzal érte el, ha az ilyen fegyverszerű jelvényt nem zavarhatták össze a valódi fegyverrel. Ebben találok a magyarázatát a III. Béla sírjában talált kard rövidségének; ezért készítették a pengét is ezüstből, nem pedig acélból.

NAGY GÉZA.

